

berî, *Câmi'ü'l-beyân*, Beyrut 1405/1984, IV, 145-146; XII, 53-57; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), I, 438; III, 276-277; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, VIII, 100-102; XXV, 234-237; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, VIII, 413, 426-428; Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 117-119; V, 255-257; XII, 107; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 298-299; VI, 477-481; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1348 — Beyrut, ts., II, 67; XXIII, 84-85; *Tecrid Tercemesi*, XII, 198-199; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1370, 1371; VIII, 5360; Mirza Ghulam Ahmad, *Teachings of Islam*, London 1910, s. 45-50.

ALİ TOKSARI

□ FIKİH. İslâm literatüründe geniş bir anlam ve kullanım alanı bulunan emanet kelimesinin İslâm hukukunda daha teknik ve dar bir mâna taşıdığı görülür. Hukuk dilinde emanet, hem belli tür akid ve hukukî işlemlerin ve buna bağlı olarak tarafların zilyedliğinin hukukî niteliğini, hem de meşrû bir sebebe dayalı olarak kullanma, işleme ve koruma sorumluluğuyla bir kimsenin yanında bulunan başkasına ait malın hukukî konumunu ifade eden bir terimdir.

Borçlar hukukunda akidler, malı elinde bulunduranın ödeme ve zarara katlanma sorumluluğu açısından damân akidleri, emanet akidleri ve çifte vasıflı akidler şeklinde üçe ayrılır (bk. AKİD; DAMÂN). Satım (bey') gibi damân akidlerinde karşılıklar arasında tam denge (muâvaza) mevcut olduğundan malı elinde bulunduran taraf uğrayacağı zarara katlanma sorumluluğunu da taşımış olur. Emanet akidlerinde ise karşılıklar arası denge bulunmayıp teberru ve yardım amacı veya güven esası hâkimdir. Vedîa, şirket, vekâlet, vesâyet, hibe ve tartışmalı olmakla birlikte âriyet akidleri böyledir. Bu grup akidlerde akdin konusu mal, onu akid gereği olarak elinde bulunduranın nezdinde emanet hükmündedir; şahsen aşırı davranışı ve kusuru bulunmadıkça bu mala gelecek zarar ve ziyandan sorumlu tutulmaz. Zarar mal sahibi hesabına meydana gelmiş olur. Ancak onun da sorumlu şahıslara rücu hakkı vardır. Üçüncü grup akidler ise bir yönden damân, diğer yönden emanet akidlerinin hükmünü taşıdığı için çifte vasıflı akidler diye anılır. Kira ve rehin akidleri böyledir. Kira akidinde ücret, kiralanandan faydalanma karşılığı ödeniğinden kiracı açısından menfaat damân grubunda yer alır. Kiracının, kiralanana fiilen kullanmasa da kira süresince ücret ödemesinin anlamı budur. Buna karşılık kiralanana şeyin aslı (rakabe), akid konusu menfaati teslim edebil-

mek için kiracıya verildiği ve akdin karşılıkları dışında kaldığından kiracı elinde emanet hükmündedir. Borç karşılığı rehin verilen malın borca tekabül eden kısmı damân, geri kalan kısmı ise emanet hükmünü taşır. Bu sebeple emanet ve damân akidlerini ayırmada ivaz ölçüsü esas alınır. İvazlı akidlerde ivaza tekabül eden kısma damân hükmü uygulanır ve akid gereği de olsa bir malı elinde bulunduran kimse bu mala gelecek zarar ve ziyandan kural olarak sorumlu olur. İvazsız akidlerdeki mallarla ivazlı akidlerde ivaz mukabili olmayan hak ve menfaatler ise emanet hükmündedir. Bunları elinde bulunduran kimse kasti, aşırı davranışı ve kusuru bulunmadıkça meydana gelen zarar ve ziyandan sorumlu tutulmaz. Böylece tarafların akidten elde edebilecekleri yarar ile bu akid sebebiyle taşıdıkları malî sorumluluk dengelenmeye çalışılmıştır.

Akidlerin tâbi tutulduğu emanet-damân şeklindeki bu ikili ayırım, bir malı elde bulundurmanın (zilyedlik) hukukî hükmü için de söz konusudur. Zilyedlik İslâm hukuk doktrinde emanet zilyedliği (yedü'l-emâne) ve damân zilyedliği (yedü'd-damân) şeklinde ikiye ayrılarak incelenir. Malın meşrû bir sebebe ve hukukî bir yetkiye dayanılarak elde bulundurulması o elin emanet hükmünü alması için yeterli olmaz. Damân akidleri de denen ivazlı akidlerdeki zilyedlikler hukukî bir yetkiye de dayansa damân zilyedliğidir. Hadiste, "El (kişi) aldığı geri verinceye kadar ondan sorumludur" (İbn Mâce, "Sadakât", 5; Tirmizî, "Büyü", 39) denilerek damân hukukî ilişkilerde genel bir ilke olarak vazedilir. Meselâ satıcının da alıcının da satılan mala zilyedlikleri böyledir. Mal henüz alıcıya teslim edilmeden satıcının elinde telef olsa veya zarar görse bunun sorumluluğu kural olarak satıcıya aittir. Âriyet mala zilyedlik de Şâfiî ve Hanbelîler'e göre damân, Hanefîler'e göre emanet zilyedliğidir. Meşrû bir sebebe dayanmayan zilyedliklerin, meselâ gâsıbın zilyedliğinin de damân zilyedliği olacağı açıktır. Emanet zilyedliği ise hukukî bir yetkiye dayanan ve damânı gerektirdiği yönünde şer'î bir delilin bulunmadığı zilyedlik (Ali el-Hafîf, I, 103) veya bir malı temellük kastiyle değil asıl sahibi adına elde bulundurma (Vehbe ez-Zühaylî, s. 174) olarak tanımlanır. Herhangi bir mala karşılık (ivaz) olmaktan çok teberru ve güven esasına dayanan akidlerdeki ve hukukî işlemlerdeki zilyedlikler böyledir.

Rehin mala zilyedliğin durumu akid bir yönden ivazla ilgili olduğu için tartışmalıdır. Ancak zilyedlikle ilgili emanet vasıflandırmasında zilyedliğin ivazsız olması ve hukukî bir sebebe dayanması öncelikli olarak ölçü alındığından malın sahibinin rızasının bulunması bu vasıflandırmada belirleyici bir rol üstlenmez. Meselâ ücretini ödemediği için müşterisinin malını hapis hakkını kullanarak ve mal sahibinin rızasına aykırı şekilde elinde tutan sanatkârın zilyedliği emanet grubunda yer alır. Buna karşılık kiralandığı hayvanı veya evi mal sahibinin müsaade etmediği bir tarzda kullanan kimsenin de zilyedliğinin o andan itibaren damân hükmünü alması, emanet vasfının meşrû sebebe dayanması kuralının bir uygulaması mahiyetindedir. Bu sebeple belli tür zilyedliklerin emanet hükmünde olması süreklilik taşıyan bir vasıf olmayıp özellikle zilyedin kasıt ve davranışlarına göre değişebilir bir özellik gösterir. Bundan dolayı da literatürde, hangi durumlarda emanet zilyedliğinin damân zilyedliğine dönüşeceği konusunda bir hayli örnek mevcuttur. İslâm hukukçuları buluntu malı (lukata) elinde bulunduranın niyetinin malı koruma ve sahibine ulaştırma olduğunda elinin emanet, değilse damân olduğunu ifade ederek kişinin niyetinin bile bu konudaki önemini vurgulamak isterler. Hz. Peygamber devrinde ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminin başlarında esnaf ve sanatkârların müşteri mallarına zilyedliği emanet hükmünde iken sonradan suistimalerin çoğalması ve güven ortamının kaybolması sebebiyle damân zilyedliği olarak vasıflandırılmış ve genel ilkeye aykırı da olsa bu görüş sonraki dönemde de bir hayli taraftar bulmuştur.

İslâm hukukunda bir malın emanet hükmünü alabilmesi, yukarıda zikredilen iki sebeple, yani akdin veya zilyedliğin emanet vasfını taşımasıyla mümkün olur. *Mecelle*'de emanet, "Emin ittihaz olunan kimse nezdinde bulunan şeydir" (md. 762) tarzında tarif edilerek bu iki yön birleştirilmek istenmiştir. Vedîa akdiyle kendisine bir mal teslim edilen kimse kadar âriyet malı elinde bulunduran kimse, müşterinin malını işlemek ve imalatında kullanmak üzere teslim alan sanatkâr, şirket malına nisbetle ortaklar, vakıf malını elinde bulunduran müteveli veya yetim malının zilyedi olan vâsi de hukuken emin kimseler olarak kabul edilir. Bu kimseler ellerindeki malları koruma yükümlülüğü taşıyabilir.

bu husus esasında belli bir maddî be-
dele değil taraflar arası güven ilişkisine
dayanır. Bu sebeple adı emanetçi de olsa
başkasının malını ücret karşılığı belli bir
süre korumayı üstlenen kimse, bu ivaz
faktörü sebebiyle hukuken emin hük-
münü taşımaz (*Mecelle*, md. 777).

Sahibinin sarâhaten veya delâleten
iznine bağlı olarak elde bulundurulmuş
şeyler de emanet hükmündedir. Meselâ
müşterinin bakmak üzere eline aldığı
mal böyledir. Ancak açıkça yasak varsa
delâleten izne itibar edilmez (*Mecelle*,
md. 771-772). İradî olarak başkasına tev-
di edilen şeyin emanet olarak adlandırıl-
dığı tek akid vedîa olmakla birlikte diğer
emanet akidlerinde ve zilyedliklerinde-
ki mallar da hukuken emanet mal hük-
mündedir. *Mecelle*'nin ilgili bölümünde
(Kitâbü'l-emânât) emanetle ilgili genel hük-
mülerden sonra sadece vedîa ve âriyet
akdine yer verilmişse de konu başında
yer alan ilk maddede bir malın doğru-
dan veya dolaylı olarak korunmasını içe-
ren akidlerdeki ve iyi niyetli zilyedlikler-
deki malların emanet hükmünde oldu-
ğu belirtilmiştir (md. 762). Ancak ema-
net malla ilgili genel hükümler, malın
korunması maksadıyla bir kimse nezdine
bırakılmasını konu alan vedîa akidinde-
ki özel hükümlerden zaman zaman
farklılık gösterir. Bu sebeple vedîa ile il-
gili olarak *Mecelle*'de yer alan özel hük-
mülerin akid ve zilyedlikten doğan ema-
net konusuna uygulanması her zaman
mümkün olmaz.

Gerek emanet akidlerinde gerekse
emanet zilyedliklerinde kişi, elinde bu-
lunan mala gelecek zarar ve ziyandan
kasdı, taaddi ve kusuru bulunmadıkça
kural olarak sorumlu tutulmaz. Diğer
bir ifadeyle emin kimse, iyi niyetli bir
kullanıcı işleyici ve koruyucu olarak ge-
rekli özen ve dikkati gösterdiği, mesle-
ğinde acemi olmayıp tedbirli davrandığı
sürece elindeki mala gelecek zarardan
sorumlu tutulmaz. *Mecelle* bunu, "Ema-
net mazmun değildir" (md. 768) kaide-
siyle özetlemiştir. Ancak kişi bu malın
zarar görmesine bilerek, ölçsüz, aşırı
ve kusurlu davranarak sebep olmuşsa
o zaman sorumlu tutulur. Meselâ sahi-
binin izni olmadığı halde emanet hay-
vana binen, sahibinin izin ve tâlimatı dı-
şında emanet malı kullanan kimseler,
bu davranışlarının yol açtığı zarar ve zi-
yanı ödemekle yükümlü tutulurlar.

Akdin veya zilyedliğin emanet hükmü-
nü taşıması ispat yükünü de etkiler. Zil-

yed eğer malı tazmini gerektirecek bir
sıfatla elinde bulunduruyorsa kusursuz-
luğunu ispat etmek bu kişiye aittir. Hal-
buki emanet akidlerinde ve zilyedlikle-
rinde mala bir zarar geldiğinde ilk plan-
da zilyedin sözüne itibar edilir, aksini
ispat ise diğer tarafa düşer.

Bir malın korunması maksadıyla bir
kimseye bırakılması (idâ') ve bunu konu
alan vedîa akdi ise diğer emanet akid-
lerinden ve zilyedliklerinden doğrudan
emaneti konu alması bakımından ayrılır
ve özel hükümlere tâbidir (bk. VEDİA).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, "Sadakât", 5; Tirmizî, "Büyü",
39; Şâfiî, *el-Üm*, IV, 135-137; Merginânî, *el-
Hidâye*, Kahire 1936, III, 157-161; İbn Rüşd,
Bidâyetü'l-müctehid, II, 281-283; İbn Kudâ-
me, *el-Muğnî*, VII, 280-333; a.mlf., *el-Kâfi* (nşr.
Zühayr eş-Şâviş), Beyrut 1402/1982, II, 373-
381; Kurtubî, *el-Câmi*, V, 255-258; Mevsilî,
el-İhtiyâr, III, 25-28; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-
kadîr*, Kahire 1306, VII, 451-464; Haccâvî, *el-
İknâ*, Kahire, ts., II, 377-385; Şirbînî, *Muğnî'l-
muhtâc*, III, 79-82; Dâmad, *Mecma'u'l-enhur*,
İstanbul 1310, II, 337-345; Şevkânî, *Neylül-
evtâr*, V, 333-339; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâ-
târ*, IV, 493-502; *Mecelle*, md. 762-772, 777;
Ali el-Haffî, *ed-Damân fi'l-fıkh'il-İslâmî*, Ka-
hire 1971, I, 102-109; Vehbe ez-Zühaylî, *Naza-
riyyetü'd-damân*, Dimaşk 1402/1982, s. 145-
187; Muhammed Fevzî Feyzullah, *Nazarîyye-
tü'd-damân fi'l-fıkh'il-İslâmiyyi'l-âm*, Küveyt
1983, s. 38-70; Bilmen, *Kamus*, IV, 144-222;
Mv.F, VI, 236-239.

HAMZA AKTAN

EMANULLAH HAN

(1892-1960)

Afganistan hükümdarı
(1919-1929).

2 Haziran 1892'de doğdu. Habîbullah
Han'ın üçüncü oğludur. Babasının 20 Şu-
bat 1919'da bir suikast neticesinde öl-
dürülmesi üzerine ordunun ve milliyetçi
gençlerin desteğiyle amcası Nasrullah
ve ağabeyi İnâyetullah'ı bertaraf ederek

Emānullah Han

Afgan tahtına geçti (28 Şubat 1919). Bir
müddet sonra da İngilizler'e karşı Afga-
nistan'ın bağımsızlığını ilân etti. İngiliz-
ler bunu tanımayarak savaşa girdiler. 8
Ağustos 1919'da imzalanan Ravalpindi
Antlaşması ile İngilizler de Afganistan'ın
bağımsızlığını zımnen tanıdılar. Onun dö-
neminde 28 Şubat 1921'de Rusya ile, 1
Mart 1921'de Türkiye Büyük Millet Mec-
lisi hükümetiyle dostluk ve iş birliği ant-
laşmaları imzalandı. Bu arada İtalya,
Fransa ve İran'la da iyi ilişkiler kuruldu.
Aynı yıl Muhammed Velî Han başkanlı-
ğındaki bir elçilik heyeti Amerika Birle-
şik Devletleri'ni ziyaret ederek siyasi ve
diplomatik alanda iş birliği çağrısında
bulundu. Fakat bundan müşahhas bir
netice elde edilemedi. İngilizler'le yapı-
lan uzun müzakereler, 22 Kasım 1921'-
de imzalanan dostluk antlaşmasıyla so-
nuçlandı.

Emānullah Han, hükümdarlığının ilk
yıllarından itibaren Mahmud Beg Tar-
zî'nin milliyetçi ve modernist düşünce-
lerinin etkisi altında kaldı. 1924'te onun
kızı Süreyyâ ile evlendi. Panislâmist bir
politika takip ederek Hint ve Orta Asya
müslümanlarıyla yakından ilgilendi. Af-
ganistan'ın liderliğinde Buhara ve Hîve
ile Orta Asya federasyonu kurmak için
çalıştı. Fakat Ruslar'ın Türkistan'ı kont-
rol altına almasını yüzünden bu projesi-
ni gerçekleştiremedi.

Türk-Afgan ittifakı çerçevesinde Tür-
kiye'den ülkesine subay, doktor ve eği-
timci davet eden Emānullah Han, Ata-
türk inkılâplarını örnek alarak bu ele-
manların yardımıyla büyük reformlara
girişti. Ancak dışarıdan elde ettiği yar-
dımları fakir Afganistan için lüks sayı-
labilecek pahalı yatırımlara harcaması,
orduyu zayıf tutması ve İslâmî âdetlere
sıkı sıkıya bağlı olan Afgan halkını, özel-
likle de kadınları Avrupalılar gibi giyin-
meye mecbur etmesi halkın büyük tep-
kisine sebep oldu. Aralık 1927'de çıktı-
ğı Hindistan, Avrupa, Sovyetler Birliği ve
Türkiye seyahatinden Temmuz 1928'de
döndükten sonra modernleşme hare-
ketine hız vermesi, muhafazakâr züm-
relerin ve bazı kabilelerin ona karşı ha-
rekete geçmesine yol açtı. Beççe-i Saka
adlı bir eşkiya Kâbil'i kuşattı (Ocak 1929)
ve Emānullah Kandehar'a kaçmak zo-
runda kaldı. 14 Ocak 1929'da ağabeyi
İnâyetullah Han lehine tahtan feragat
etti. Ancak İnâyetullah Han da Beççe-i
Saka karşısında tutunamadı. Beççe Kâ-
bil'e girerek kendini II. Habîbullah Han